

7. Клочкова Э. О влиянии формы разговорной речи на распределение классов слов // Русская разговорная речь. – Саратов, 1970.
8. Мешковская Н. Усилительная частица “еще” // Русский язык в школе. – 1951. – № 5.
9. Овсяннико-Куликовский Д. Синтаксис русского языка. – СПб., 1912.
10. Франко І. Збір. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.
11. Шалата М. Світова великість поета / Передм. до вид.: Франко І. Вибрані твори: В 3 томах. – Т. 1: Поезії, поеми. – Дрогобич, 2005.

Алла Агафонова (Чернівці)

Синтаксичні засоби вираження авторизованої оцінки у мовостилі Івана Франка

У теорії семантичного синтаксису **авторизація**, тобто суб'єктивне сприйняття автором навколишнього світу та реалізація його у мовленнєвій діяльності, тлумачиться синтаксистами як “полісуб’єктне ускладнення конструкції речення вказівкою на “автора” оцінки, сприйняття, мовлення-думки” [4: 430].

Поняття авторизації близьке до поняття оцінки. Ці поняття суміжні, взаємодоповнювані, проте не тотожні. Оцінка як складна та своєрідна загальнопонятійна категорія є предметом різноманітних за спрямованістю дискусій у лінгвістиці, логіці, філософії і не має поки що чітко визначеного категоріального статусу. Вивченню проблеми оцінки в лінгвістиці присвячені праці науковців, які розглядають окремі аспекти цієї проблеми. Зокрема, у працях Н. Лисициної, Г. Архарової, Н. Ємельянової, О. Жданової та інших досліджено семантику оцінки у різних частинах мови. Деякі аспекти семантико-синтаксичного функціонування оцінних компонентів у складі різних конструкцій досліджені у працях Л. Олзоевої, П. Іванової, Є. Фенкель, Г. Золотової, Л. Павліної. Однак у наявних студіях поняття авторизованої оцінки мовознавці не відмежовують від загальної оцінної семантики лінгвістичних одиниць, яку тлумачать як одне з прагматичних значень (Н. Арутюнова та ін.). Отже, незважаючи на наявність низки фундаментальних праць (О. Вольф, Н. Арутюнової та ін.), в яких розглянуто загальні питання семантики, структури, функціонування оцінних конструкцій, специфіку оцінного авторизованого висловлення та явища авторизації описано ще недостатньо. Типологічні та функціонально-семантичні аспекти авторизованих конструкцій досліджені ґрунтовніше у працях мовознавців чеської лінгвістичної школи. Деякі різновиди авторизованих оцінних конструкцій в англійській та німецькій мовах проаналізовано в працях Г. Іваніної, Є. Федотової, Н. Авганової, Г. Кетель та ін. Окремих питань авторизації, оцінки у мовному аспекті торкаються у своїх працях українські мовознавці, які працюють у галузі функціонально-прагматичного та комунікативного синтаксису (І. Вихованець, П. Дудик, Н. Іваницька, Л. Кадомцева, Н. Гуїванюк, М. Голянич та ін.).

Отже, дослідження системи авторизованих оцінних конструкцій, в яких експлі-

цитно чи імпліцитно відображається констатація чи оцінка повідомлюваного з боку мовця-автора, розкриває важливі синтаксичні грані висловлення як основної комунікативної одиниці.

Мета статті – проаналізувати авторизовані оцінні конструкції мови оповідань І. Франка як певну систему синтаксичних одиниць, охарактеризувати їхні функціонально-комунікативні, семантичні та структурні особливості.

Синтаксичні структури з погляду стилістичного осмислення відзначаються великою різноманітністю. Вагомості набуває саме синтаксична організація мовлення, за допомогою якої оформляються найрізноманітніші стилістичні колорити. О. Потебня влучно зауважив: “Елементарна поетичність мови, тобто образність окремих слів і постійних сполучень, хоч би яка була вона помітна, незначна порівняно зі здатністю мов створювати образи зі сполучення слів, все одно образних чи безобразних” [5: 104]. Тому розглянемо функціонування різних типів речень за граматичною побудовою, а також особливості модальних різновидів речень у мові творів І. Франка.

Інтонація усного мовлення виконує функції не лише членування мовного потоку, зокрема виділення синтагматичних одиниць. Вона є важливим чинником організації живого мовлення загалом, засобом оформлення різних модальних, експресивних настанов висловлення. У яскраво інтонованих синтаксичних конструкціях часто знаходить свій вияв саме те, що не може бути виражене іншими мовними одиницями. І хоч інтонаційні чинники не обов’язково і не скрізь самостійні, а здебільшого лише допоміжні і виступають у взаємодії з іншими елементами та підтримують загальний тон висловлювання, проте вони є важливими явищами нашого мовлення. У складній мовній системі є такі інтелектуально-експресивні факти, що набувають потрібної якості й виразності лише через відповідне інтонування [8: 369].

Інтонація – специфічна категорія в системі мовлення, яка надбудовується над лексичними та граматичними засобами й не дорівнюється до них. Її виражальна цінність визначається завданням підсилити й зміцнити стилістичні якості мовлення. І. Польдауф зазначає, що найпоширенішим засобом вираження третього синтаксичного плану (тобто плану авторизації) є **інтонаційне оформлення** конструкції [10: 139]. Учений говорить, що почуття, які хоче передати мовець, “нав’язати” слухачеві, можуть бути виражені у поєднанні інтонації, ритму, міміки та жестів і, звичайно, цілісного контексту й ситуації [10: 139].

Отже, чітко виражена **питальна інтонація** в реченні не обов’язково означає питальність, що вимагає відповіді. Якщо в питальній інтонації звучить відтінок, який підсилює, зміцнює твердження, то таке питальне речення є своєрідною формою виразної мови, стилістичним прийомом вираження оцінного значення. Наприклад: “– Я тут у своїй хаті найстарший! – скрикнув я, олютившись. – **Що се розбій такий?** Я нікому нічого не винен, а тут мене нападають!” [9: 43].

Деколи питальні конструкції з оцінними лексемами, переносним значенням слова, звертаннями, порівняльними зворотами у своєму складі утворюють цілі

періоди, виражаючи у такому оформленні численні факти чуттєвого стану людини, її інтереси, виступаючи формою передачі тонких емоційно-експресивних відтінків, як-от: *“Чого квилите так жалібно скрипки-чарівниці? Чого плачем тихесенько, флейто, протягуючи свої тони, мов тоненьке павутинє жалоби понад цілою землею? Чи жаль вам того героя, що прощається зі своєю родиною, – чи, може взагалі болить вас утрачене щастє людське?”* [9: 74].

Іноді поряд з питальними реченнями стоять відповіді, які увиразнюють, посилюють експресію висловленого загалом, наприклад: *“Адже ж він доктор філософії і учитель гімназійний, – щоб ним жєницина поводи́ла? Ні, сього не буде”* [9: 73].

Особливо експресивними є цілі періоди, побудовані на використанні то питальних, то окличних конструкцій, порівняймо: *“Господи Боже, що се такого? Чи то сон, чи ява? Скрикнув я щосили, – ні се не сон! Вони пошханувалися, і собі ж до вікна. А се що? З полудня вже? Невже ж ми так довго спали? Припадочку нещасливий!”* [9: 52].

Здебільшого авторизовані оцінні конструкції української мови є **окличними реченнями**. За допомогою окличного оформлення можуть передаватися різноманітні відтінки інтонації мовця, його внутрішнього стану: здивування, захоплення, зацікавлення, позитивна чи негативна оцінка тощо.

Окличні речення виражають численні художньо-стилістичні факти мовлення, передають психічний стан людини, її волевиявлення, реакцію на навколишню дійсність, наказово-вольові імпульси, відтворюють якісні оцінки предметів і явищ, заперечення й ствердження, вигуків та заклично-лозунгові положення, різні види експресії – від урочисто-пафосної до зниженої, зневажливої тощо, як-от: *“Ту щось не так, ту щось погано!”* [9: 47].

Підсилювальні частки при оцінних прикметниках увиразнюють значення авторизованої конструкції: *“Пирого з черницями покажуться сьогодні на столі. Який щасливий Лейбуньо!”* [9: 80].

Для підсилення оцінної семантики поряд з частками можуть вживатися повтори, які додають змісту речення додаткових емоційно-експресивних відтінків: *“Що за добра-предобра річ пироги з черницями!”* [9: 78].

Виразними є складносурядні окличні конструкції, що містять у другій частині констатацію результату попередньої дії, як-от: *“Такого порядного, чесного і присмного чоловіка замордував, і то зовсім без причини, і ані трохи жслю!”* [9: 117].

Характерною ознакою стилю І. Франка є поєднання таких речень у монологічному мовленні, як-от: *“Мій Боже, що ту дієся, що ту твориться! – шептав (Яць Зелєпуга). – Правдива кара Божс на наше сєлицє! Ну, глядіть, глядіть, кільки ту тої погані назлазилося, як мурашині! У Пилипа Буняка п'ять як коплють, у Матіє чотири, у мого премудрого швагерка вже півгрунту купили, перед самими єго вікнами цілу гору глини накидли! А там знов, і там, і там. Всюди коплють, риють, черпають тоту клятту кип'ячку, щоб їм ще горлом лилася!”* [9: 204].

Спеціалізованим засобом передачі авторизованих значень є **оцінні слова** – тобто ті, які, крім об'єктивного лексичного значення, містять ще й значення суб'єктивне, яке виражає ставлення того, хто говорить, до висловленого. До складу емоційно-оцінної лексики належать слова, які вже в своєму лексичному значенні мають позитивну чи негативну оцінку і означають відчуття, настрої з погляду мовця. Коло емоцій, що виражається емоційно-оцінними словами, досить широке: пестливість, іронія, презирство, насмішка, згрубілість. Емоційно-оцінна лексика дає можливість мовцеві всебічно характеризувати описуване, виявляючи при цьому особисте ставлення, порівняймо: “*Хоче жити, **розбишака!***” [9: 118]; “*Мовчи, **хаме!***” [9: 89]; “***Бідний** чоловік! Два місяці нічого не їв!*” [9: 90]; “*Яць Зелепуга був хлоп **ледащо***” [9: 200]; “*Се той **проклятий злодюга** знов якусь штуку придумав*” [9: 256].

Емоційність висловлення підсилюється різного роду повторами оцінних лексем, як-от: “***Остогидла** йому хата, **остогидло** господарство, **остогидла** громада*” [9: 204]; “*Підніс її (руку) до світла – **страх страшений!***” [9: 109].

Серед оцінних лексем – слова, різні за частиномовною належністю. Оцінні іменники можуть виступати у ролі напівпердикативних субстантивних зворотів – прикладок: “*Дуже часто він, **бідолаха**, тоту небіжечку Польщу згадував*” [9: 85]; “*А він, **злодюга**, видячи, що нам квапно діється, що ми ту розшибаємося та аж губи гриземо з нетерплячки, став собі у дверях та тільки всміхається, бороду погладжуючи*” [9: 52].

Оцінні прикметники, а також дієприкметники виступають у позиції іменної частини складеного присудка: “*– Се ж **божєвільний!** – мовили інші*” [9: 118]; “*Триць був **зламаний, засоромлений!***” [9: 61].

Оригінальним прийомом мовостилю І. Франка є вживання в одному реченні лексем з позитивною та негативною оцінною семантикою у позиції однорідних обставин способу дії, що додає дещо завуальованої характеристики персонажа: “*Аж зареготався святий Петро на такий дотеп, а далі, сплюнувши не то **сердито**, не то **добродушно**, пішов запитати пана Бога, що робити з тим Приблудою*” [9: 128].

До оцінних слів належать також утворення (іменники, прикметники) з суфіксами суб'єктивної оцінки. Слова з такими суфіксами можуть виражати позитивну чи негативну оцінку: “*Прийшов начальник, **чоловічок низенький, товстенький, з виду добродушний***” [9: 18].

Оцінні слова на позначення психічного стану (**радий, жаль**) найчастіше входять до структури складнопідрядних речень нерозчленованої структури з'ясувального типу, у яких зазначені слова лише позначають тему, а розкриває її та з'ясовує конкретний зміст повідомлюваного вся підрядна частина, яка поєднується з головною сполучниками **що, щоб**, як-от: “*Він (Володко) **рад** був, що не уляг Олі, що поставив на своїм*” [9: 72]; “*Адже ж я **рада** би, щоб ти не покидав і літературної праці, коли маєш талан до неї*” [9: 75]; “***Рад** би я знати лише, що то були за Панове, що так хитро вивели в поле отого тамуватого Спориша*” [9: 249]; “*Дуже **жаль**,*

що Хане така тверда і невловима жінка, що так рідко, раз на тиждень, варить пироги з черниціями” [9: 79].

Вживання у реченні з’ясувального типу повторюваного оцінного прислівника **страшно** (у значенні “дуже”) та інших емоційно-оцінних лексем негативного забарвлення, підсилювальних часток у поєднанні з окличною інтонацією надають відтінку презирства, зневажливості: **“Жаль тільки, що Хане Гольдбаум така страшенно розумна жінка, така страшно запопадлива і оглядна газдиня, така страшно недобродушна мати!”** [9: 78].

До засобів, позначених авторизованою семантикою, належать також **позиційно стійкі словосполучення-кваліфікатори**, які переважно є “знаком вираження емоцій, суб’єктивного ставлення мовця до сказаного” [1: 88]. Вживання таких одиниць перебуває у сфері емоційних уявлень про моральні, фізичні та інші якості людини, тому на перший план у таких сполученнях виступає емоція, експресія, ставлення мовця до особи, якій дається характеристика, до описуваного явища, події чи предмета.

У позиційно стійких словосполученнях актуалізованим є оцінний прикметник, порівняймо: **“Се прецінь чоловік підозрений, намаркований** [9: 75]; **Ну так, чоловік був молодий, нерозважний**” [9: 77].

Особливою виразністю авторської оцінки відзначаються позиційно стійкі словосполучення з метафоричним значенням у функції іменної частини складеного присудка, наприклад: **“На такі неясні та тривожні чуття музика якраз найкращий лік”** [9: 72]; **“А гроші – то велика річ!”** [9: 81].

Одним із найпоширеніших засобів вираження авторської оцінки є **порівняння**, яке вказує на суб’єктивне сприйняття події, явища, на образне сприйняття навколишнього світу на основі подібності ознак. Порівняння як логічний акт ґрунтується на основі зіставлених явищ, предметів дійсності. За допомогою порівнянь автор художнього твору може відтворити дуже багато найрізноманітніших почуттів з їх численними відтінками, як позитивними, так і негативними.

Змальовуючи зовнішній вигляд чогось – картину чи портрет, людський характер чи його особливість, розкриваючи переживання персонажа і, найголовніше, – розкриваючи значення зображуваного, автор художнього твору відтворює у читача різноманітні морально-етичні, естетичні та інші почуття, які характеризують ставлення до того, про що йдеться.

Порівняльні конструкції оформляють сполучниково-підрядним (сполучники **як, ніби, мов, немов, наче, буцім** та інші) та безсполучниковим зв’язком (тавтологія, орудний порівняння, родовий відмінок тощо).

Сполучникове порівняння досить розвинене у мові творів І. Франка. Порівняльні сполучники утворюють чималу сполучникову групу. Однак такі порівняння відрізняються одне від одного переважно лише сполучниками, оскільки від заміни одного сполучника іншим значення порівняння майже не змінюється.

Серед структурних типів порівнянь виділяються конструкції зі сполучником **як**, які є найуживанішими. За допомогою цього сполучника виражається справжня,

найімовірніша подібність, наприклад: “Усі хлопці, **як сполошені воробці**, попір-скали до лавок, тільки Гриць остався зі сльозами в очах і з губами, забіленими крейдою” [9: 57]; “Невже й послідні його надії так і приснуть, **як булька на воді?**” [9: 224]; “Спориш стояв блідий, **як труп**” [9: 279].

Порівняльні конструкції зі сполучником **мов** у своєму складі сполучають порівняння з прямою вказівкою на його умовність, ймовірність, можливість: “Гармати ревіли, **мов люті звірі**, кидаючи з своїх гирл тяжкі, смертоносні кулі” [9: 62]; “**Мов травлений звір**, побіг Яць з Волянки до своєї хати, але перед тим самим перелазом зупинився, не знаючи, що даліше почати” [9: 225].

Досить часто порівняльні оцінні звороти – це афоризми (загальноприйняті чи індивідуально-авторські), порівняймо: “Лейбуньо сидів, **мов камінь**, і обома руками держав себе за лице, по котрім бігли терпкі мурашки від ударів” [9: 83]; “Випили ми, полягали в божий час і відразу поснули, **як дерево**” [9: 52]; “В’ємося, **мов пискорі посолені**, а ту в голові кождому шумить, кости всі болять, **мов поламані**” [9: 52]; “Поперед усього мусиш про все, що тут бачиш, мовчати, **як пень**” [9: 249]; “А тепер іще сидіти в покою, **мов миш у норі!** Ні, се справді гріх” [9: 295].

Вживаючись в одному реченні, сполучникові порівняння допомагають авторові більш точно та увиразнено передати відчуття персонажа: “Поруч неї він, її любий Володко, такий гарний, **як той красвид**, такий ніжний, **як те сонячне тепло**, такий сердечний і милий, **як ті пісні чудові...**” [9: 73]. Описуючи звучання оркестру в оповіданні “Вільгельм Телль”, І. Франко вміло використав сполучникове порівняння поряд із переносним значенням слова для передачі переживань героїні: “Баси гуділи, **мов громи**; скрипки квилили, **мов чайка над затопленим болоттєм**; флейта свистіла, **мов вітер між кручами**; м’які флажеоleti **стогнали** уривано, **мов конаючий**” [9: 73].

Серед безсполучникових порівняльних конструкцій виділяється так званий “орудний порівняння”, який досить поширений у мовистилі І. Франка, як-от: “Перлові сльози **градом** покотилися з Олиних очей” [9: 74]; “– Ну, не хочеш, то не хоти, то й сиди собі тут **каменем!** – мовив Панталаха і почав помаленьку довбати шилом у гультені” [9: 248].

Характерною рисою письменника є вживання “орудного порівняння” в абсолютному початку речення, що не є типовим для української мови (зазвичай таке порівняння вживається після предиката, якого воно стосується): “**Блискавкою** вість по селах розлетиться: ого, Яць Яремишин засів ложки робити” [9: 130]; “**Золотою хвилею** бухнуло сонячне світло до світлички, заливаючи її осліплюючим блиском” [9: 290].

Ускладнення – важливий чинник як синтаксичної структури речення, так і його семантики. Усталились основні типи ускладнення, що виступають у вигляді так званих однорідних членів речення, відокремлених слів та конструкцій, звертань, вставних і вставлених конструкцій, вигуків.

Особливо цікаві нашарування відбуваються навколо різних ускладнень речення на стилістичному ґрунті. І хоча з першого погляду стилістичні якості елементів усклад-

нення є непомітними, проте вагомість їх у стилістично маркованому мовленні досить велика. Іноді стилістичні риси стають вирішальними чинниками у створенні ускладненої побудови. Саме тому виражальні якості мовлення, пов'язані з ускладненими реченнями, становлять одну з ланок стилістики мови.

Вираження різноманітних ознак чи вказівка на предмети та дії, об'єднані в спосіб **однорідності**, надає мовленню виразності, підкреслює ці ознаки, дії та означувані чи діючі предмети, наприклад: “[Доктор] Був зовсім **супокійний, простий, натуральний**, а почуття власної сили і певності себе додавало йому в її очах якоїсь надзвичайної принади” [9: 307]; “[Панталаха] Засміявся **коротким, безголосим, грудним** сміхом, а потім, відійшовши від дверей, поліз просто під тапчан...” [9: 250].

Поєднання різних однорідних рядів, різних форм їхнього вираження, різних однорідних комплексів ще більше ускладнює спосіб увиразненого вислову: “Отже, бідне сотворінне **бере** крісло, **приставляє** і з цілою урядовою повагою, а разом з цілою дівочою грацією **вилазить** на крісло, **стає** на пальчиках і **шукає, шукає, шукає** в горішній полиці так довго, доки цікавий гість не оглянув докладно **і ніжок, і талійки, і ручок, і шийки, і всього, о що йому ходило**” [9: 303].

Отже, однорідність ніби нагромаджує, конденсує певні якості мовлення, пов'язує їх в одному реченні та цим робить його художньо забарвленим, експресивним.

Однорідний комплекс може мати й специфічну, незвичайну побудову. Окремі складники його в такому разі набувають цілеспрямованого зі стилістичного погляду розташування. Однорідні члени часто перебувають у синонімічних відношеннях. У такому випадку однорідний член підсилюється, зміцнюється наступним, а в сукупності вони створюють емоційний ефект. Сполучники можуть бути підсилювачами однорідності, як-от: “В її уяві мигнув образ **Стоколоси з переляканою фізіономією, блискучими очима, згорблений і невродливий, але з гарячим і щирим серцем**” [9: 331]; “На другий день **приходить той самий чоловік з лицем затривоженим і змученим і знов питає про лист під тою ж адресою**” [9: 314]; “**Прислонивши очі лівою долонею, Целя, упоєна тим блиском, тим теплом, тою фізичною розкішшю життя, весни і молодості, всміхнута і рум'яна, поклонилося на схід сонця і кликнула своїм звучним голосом...**” [9: 290]; “**В кухні порались чотири кухарі, декретові арештанти, нарід веселий і жартівливий**” [9: 270].

Отже, вживання структур з однорідними членами речення створює відповідний художньо-образний ефект. Дієслівність у такому разі показує енергію дії, прикметниковість – яскраву ознакову характеристику, різнобарвність, іменниковість – предметну різноманітність тощо.

Характерною ознакою стилю І. Франка є насиченість художнього тексту **вставленими компонентами**, які вносять у висловлення те чи інше стилістичне забарвлення, оскільки підкреслюють зміст речення, оцінюють висловлену там думку, дають побіжні зауваження тощо. Отже, вставлені конструкції глибоко врастають у речення як стилістичний чинник.

Зі стилістичного погляду вставлені конструкції, раптово перериваючи цілісну синтаксичну одиницю і порушуючи звичайний синтаксичний лад, значно ускладнюють речення, створюють зіткнення різнорідних не тільки структурних, а й семантичних елементів. Унаслідок цього виникають складні взаємини, що дають стилістично-ефективні наслідки.

Вставлені компоненти привертають увагу до таких стилістичних деталей, як оцінка висловленого в реченні, запевнення, підтвердження або заперечення його, різноманітні припущення, сумніви, здогадки тощо, порівняймо: *“От я раз так у однім селі – вже в котрім і де, нащо вам то знати? – досить, опорядив там одного богача”* [9: 16]; *“Ба, кинулися хлопи, наскочили на слід – уже як там і куди, то вам також ні на що не здається знати, – досить за мною!”* [9: 16]; *“– Ну, ну, пане Городинський (Якби не сказав “пане”, то, крий мати божжа, образиться на смерть!) вибачайте за сей раз, я нехотячи”* [9: 84].

Експресивно напружені вставлені конструкції стають навіть художніми домінантами текстів: *“Те, що мається цінного і гарного – личко, очка, брівки, волоссечко, ручки (пан Темницький вичислював се все з якимось особливим притиском, моргаючи то в сторону Целі, то в сторону доктора і примружуючи очі, мов кіт на сонці) – все се можна показати народові хіба раз на тиждень, у церкві”* [9: 303].

Звертання вносить у речення виразні стилістичні ознаки. Ним часто визначається ставлення мовця до співрозмовника чи якоїсь іншої особи, що про неї йдеться, воно може виражати ласку, докір, зневагу. Звертання іноді стає емоційним центром речення. Різні його форми та умови їх вживання створюють відтінки певної урочистості, ліричності, інтимності, голубливості тощо.

І. Франко виявив глибоку майстерність у користуванні засобом звертання. Досить часто письменник послуговується різними експресивними прийомами для побудови звертальних конструкцій, порівняймо: *“Йди, йди, безбожнику! Чортіві запродав ти душу, швидко дістанешся в його пазури”* [9: 117]; *“Йди ти мені з хати, замороко якась!”* [9: 221]; *“Ти, дурне, гой смердяче! Думаєш, що тебе боюся і що твої загони більше варті?”* [9: 225].

Найбільш емоційними, тими, що виражають прихильне ставлення до особи, до якої звернене мовлення, є конструкції з поширеними звертаннями, як-от: *“Моє дитятко золоте, бідне! Ходи до мене!”* [9: 357]; *“А скажи-но ти мені, невинний чоловіче, де ти того забитого жида подів, що ти його вчора поночи віз?”* [9: 43].

Отож, для посилення емоційного забарвлення звертання письменник використовує різноманітні виражальні засоби – переносне значення слова, експресивно забарвлену лексику, зменшувальні форми.

Для вираження зневажливого ставлення у функції звертань використовуються слова на позначення тварин: *“Мовчи, осле! Адже ж не з’їм тобі хліба!”* [9: 251]; *“– Ну, ну, балакайте собі, – додав їдко (Панталаха), – я вже знаю, про ци там балакаєте, собаки!”* [9: 250]; *“Чорта з’їси, старий псе!”* [9: 261].

До продуктивних засобів вираження авторизованої оцінки варто зараховувати **частки**, які вносять різноманітні відтінки суб’єктивного характеру у значення

окремих компонентів чи речення загалом. Функціональний план, роль часток в організації та комунікативному спрямуванні речення, у вираженні ними додаткової семантичної інформації та модальності висловлення є предметом дослідження багатьох мовознавців, які однотайні в думці, що зв'язність граматичних показників висловлення багато в чому пояснюється загальною настановою всього висловлення на передачу певного фрагмента дійсності й ставлення мовця-автора до нього, не останню роль у якому відіграють частки.

Частка надає висловленню такого додаткового змісту, який пов'язується з певною авторською цінністю, зі збільшеним експресивним відтінком речення. Частки, як вважає Ю. Скиба, здебільшого можна розглядати як своєрідні “мовленнєві жести”, за допомогою яких мовець не тільки вносить емоційно-логічні відтінки до загальних значень слів та речень, а й передає співрозмовникові своє ставлення до змісту висловленого [7].

В “Русской грамматике” 1980 року частки зведені до трьох узагальнених груп: 1) для вираження емоційних реакцій; 2) для вираження вольових виявів; 3) для вираження оцінних значень [6: 224–226]. Ми звертаємо увагу насамперед на третій зазначений тип.

Характер посилення емоційно-оцінної характеристики висловів посилює складена частка *що за*: “– *Що за дурень!* – сказала (Целя) весело” [9: 297].

Підсилення негативної оцінки контексту, піднесеного психічного стану персонажа передається часткою *аж*: “*І Недоварений, в котрого в грудях аж клетотів гнів, обернувся на другий бік, плечима до остовпілого Зелепуги*” [9: 222]; “*Аж підскочив з радості, а його вибалушені очі заіскрились, як у kota*” [9: 265]; “*Батько аж уста розчинив і очі витріщив, бо ні про яку наречену свого сина нічогісінько не чув*” [9: 293].

Експресивності, насиченості надають висловленню нашарування часток: “*Хоть і як не любив “жидівського насіння”, то все-таки в пориві вдячності поцілував руку, котрою Юдка подав йому пачку банкнотів*” [9: 223]; “*Як же врадувався, коли під подушкою справді знайшов обі половинки розрізаного і випороженого срібного ринського, що їх положив там для нього Панталаха!*” [9: 265]; “*А! Як же там гарно!*” [9: 290].

Яскраве емоційне забарвлення у конструкції, ускладнені авторизацією, вносять *вигуки*. В. Виноградов зазначав, що їхня функція полягає насамперед у тому, щоб виражати емоції, переживання, бажання, наказ, спонування людини, тобто в звуковій словесній формі передавати емоційні й спонукально-вольові реагування її на оточуючу дійсність, на мову і вчинки співрозмовника [2].

Вигуки *о*, *ах* багатофункціональні. За їх допомогою можуть виражатися найрізноманітніші почуття і переживання суб'єкта: здивування, захоплення, осуд, жах, сумнів тощо: “*О, то хитрий пташок!* – буркнув ключник” [9: 257]; “– *О, гарне (зілля)! Таке синеньке, а тоненьке, а довге-довге*” [9: 268]; “– *О, про сторожа не бійтеся!* – сказав доктор сміючись” [9: 324]; “*Ах, та тюремна служба!... Ах, та проклята тюремна служба!*” [9: 272–273].

В авторизованих конструкціях вигуки можуть виступати в ролі емоційно-експресивної підсилювальної частки: “**О горе!** Сей шепіт не то що непокоїв його, але, навпаки, відригувався в душі як безконечна гіркість” [9: 276].

Стилістичним прийомом вираження авторизованої оцінки є також різноманітні **повтори**, якими досягається внесення різноманітних відтінків у змістове значення висловлення. З мовознавчого погляду повтор – це кількаразова (багаторазова) поява у тому чи іншому контексті тієї самої мовної одиниці на відповідному лінгвістичному рівні.

Повторювані елементи конструкції, зазвичай, одержують більше смислове навантаження і набувають додаткових емоційно-експресивних відтінків. Повторення оцінного іменника інтенсифікує його оцінну семантику: “**Та й ще якого чоловіка!** **Злодій, злодій!**” – говорять усі, здвигаючи плечима” [9: 275]; “**Целя до смерті не забуде того довгого-довгого погляду, яким окинув її молодий чоловік, коли його оббризкали водою і він, прийшовши до себе, піднявся на ноги...**” [9: 315]; “**Мій боже! Мій боже!** – скрикнула Целя, ламаючи руки. – Але ж то страшенно! Бідна Оля!” [9: 316]; “– **Страшно! Страшно подумати!** – шептала Целя, а її жива уява підхоплювала кожне слово Грозицької і перетворювала його на живі картини, страшенно виразні і пластичні” [9: 317].

Підсилює значення прикметника повтор прислівника **дуже**: “У нас кров кипить, уста тремтять, очиці палають, а все се приналежності, на службі зовсім непотрібні, а навіть **дуже, дуже шкідливі!**” [9: 326].

Характерно, що навіть слова зі стилістичного погляду нейтральні при повторенні набувають емоційної виразності, порівняймо: “**Е, що там мені двері!** – подумав. – **Маю мільон, мільон, мільон!**” [9: 235]; “**Адже ж ви у всім виїмок, у всім, у всім не подібні до інших!**” [9: 304]; “**Ой, служба, служба!** Чую вже в костях її наслідки!” [9: 326].

Деколи повтори входять до складу сталих сполучень: “**Але ж то хитрий пан доктор! Що хитрий, то хитрий!**” [9: 293]; “**Рада не рада, мусила Целя признати його правду, мусила запевнити його, що не гнівається; зате взаміну він запевнив, що батько вже більше не дозволить собі ні на що подібне в її присутності**” [9: 307].

Вигуки, частки і повтори – типові засоби вираження суб’єктивної оцінної модальності, які підсилюють емоційно-оцінний зміст поданого висловлення, “на-тягаючи” на наявність у ньому суб’єкта-авторизатора.

Варто зазначити, що найяскравіше авторизована оцінна семантика виявляється не в мінімальному контексті (словосполученні чи реченні), у **текстовому масиві**, при комплексному використанні автором цілої системи засобів та прийомів інтенсифікації авторизованих смислів (питальних та окличних конструкцій, емоційно-оцінної лексики, слів з переносним значенням, позиційно стійких словосполучень, фразеологізмів, підсилювальних часток, порівняльних зворотів, звертань тощо), порівняймо: “**Яким звичайним, буденним, непридатним чоловіком видався їй**

тепер той сам Володко, котрого перший поцілуй стояв їй цілої безсонної ночі, в гарячковій дрожі і солодких думках проведеної ночі. І як вона могла полюбити того чоловіка?” [9: 77]; “– Чи бачите їх? **От бестії чортяки, як вони собі тут приємно устроїли свою домівку!**, – крикнув Русин. – **А ви, бідні душі, дзвоніть зубами від холоду та душіться тут у смердячих болотяних випарах! То така в пеклі правда? Го, го, панове анциболоти, ми вам не жаби, щоб у болоті сиділи! Годі вам підіймати нас на кпи! Раз уже чоловік дістався до пекла, то бодай невольна справедливість мусить йому бути! Гей же за мною, кому тут негоже!** – крикнув до грішників і з дрюком у руках скочив крізь діру в долішній поверх” [9: 123]; “**А люта буде боротьба, страшна! І хто в ній переможе? Находить на нас чорна хмара з заходу, грізна, узброєна просвітою, хитрощами, інтригою, протекцією і всякими мудрими штуками; а що ж ми поставимо насупротив неї? Находить велика пошесть, страшна чума, котре може змести нас з лиця землі, як вода злизує мул. А як же ми охоронимось від неї, де найдемо на неї лік?..**” [9: 195].

Отже, мова творів І. Франка є благодатним матеріалом для обґрунтування антропоцентричної концепції мови, а саме – з’ясування способів та засобів вираження позиції автора художнього твору, авторизованої оцінної семантики змісту речення, оформлення авторизованих смислів української мови.

Література:

1. Багрянская Н., Милехина В. Развитие модально-экспрессивной коннотации фразеосочетаний со значением оценки лица // Семантические процессы в системе языка: Межвузовский сборник научных трудов. – Воронеж, 1984.
2. Виноградов В. О теории художественной речи. – Москва, 1971.
3. Гуйванюк Н., Агафонова А. Антропоцентричний підхід до вивчення мовних явищ (на матеріалі авторизованих конструкцій сучасної української мови): Навч. посібник. – Чернівці, 2001.
4. Золотова Г. Синтаксический словарь: Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса / Отв. ред. Ю. Караулов; АН СССР, Ин-т русского языка. – Москва, 1988.
5. Потебня А. Из записок по теории словесности. – Харьков, 1905.
6. Русская грамматика: В 2 томах. – Москва, 1980. – Т. 2: Синтаксис.
7. Скиба Н. Семантика и функции частицы как служебного слова // Русский язык и литература в школах УССР. – 1987. – № 5.
8. Сучасна українська літературна мова. Стилїстика / За заг. ред. І. Білодіда. – К., 1973.
9. Франко І. Твори: В 20 томах. – К., 1950. – Т. II. Оповідання.
10. Poldauf I. // Philologia Pragensia. – 1963. – № 2.